

Іван ГОДЯ,

кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичної інфраструктури і сервісу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород), dz2352@gmail.com

РОЗВИТОК РІЧКОВОГО КРУІЗНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

У статті досліджується стан розвитку вітчизняного круїзного туризму, який має достатній потенціал для успішного функціонування, проте використовується неефективно. Екскурс в історію становлення і розвитку цього виду туризму свідчить, що річкові круїзи стали своєрідним ноу-хау радянського туризму, зокрема, новинкою на світовому ринку круїзного туризму стало започаткування круїзу «ріка-море». Зазначається, що інноваційна діяльність на ринку круїзного туризму сьогодні спрямована на пошук оптимального механізму з формування туристичного досвіду. Бізнес-процеси суб'єктів ринку круїзного туризму мають бути направлені на пошук нецінових чинників конкурентоспроможності круїзного туристичного продукту.

Ключові слова: круїз, річковий круїз, «ріка-море», прогулянкові й екскурсійні рейси, спеціальні круїзи.

Лит. 17.

Ivan HODYA,

PhD. (Economik), Assistant Professor of department of tourism infrastructure and services,
Uzhgorod National University (Ukraine, Uzhgorod), dz2352@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF RIVER CRUISE TOURISM IN UKRAINE: PAST AND PRESENT

The article examines the state of the domestic cruise tourism, which has the potential for a successful operation, but is used inefficiently. An excursion into the history of formation and development of this type of tourism shows that river cruises were a know-Soviet tourism in particular novelty in the world market of cruise tourism was the launching cruise «river-sea». It is noted that innovation in the market of cruise tourism today aimed at finding the optimal mechanism for the formation of the tourist experience. Business processes of cruise tourism market should be aimed at finding non-price factors of competitiveness cruise tourism product.

Key words: cruise, river cruise, «river-sea» walking and sightseeing flights, special cruises.

Ref. 17.

Іван ГОДЯ,

кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичної інфраструктури і сервісу
ГВУЗ «Ужгородський національний університет» (Україна, Ужгород), dz2352@gmail.com

РАЗВИТИЕ РЕЧНОГО КРУИЗНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ

В статье исследуется состояние развития отечественного круизного туризма, имеющего достаточный потенциал для успешного функционирования, однако используемого неэффективно. Экскурс в историю становления и развития этого вида туризма свидетельствует, что речные круизы стали своеобразным ноу-хау советского туризма, в частности, новинкой на мировом рынке круизного туризма стало нововведение круиза «река-море». Отмечается, что инновационная деятельность на рынке круизного туризма сегодня направлена на поиск оптимального механизма по формированию туристического опыта. Бизнес-процессы субъектов рынка круизного туризма должны быть сориентированы на поиск неценовых факторов конкурентоспособности круизного туристического продукта.

Ключевые слова: круиз, речной круиз, «река-море», прогулочные и экскурсионные рейсы, специальные круизы.

Лит. 17.

Постановка проблеми. За статистикою Всесвітньої туристичної організації (ВТО), щорічний стабільний приріст туристів, що використовують ті або інші форми морських круїзів, складає 8 %. За прогнозами іноземних компаній до 2017 р. у світі налічуватиметься 24 млн. круїзних туристів. Нині щороку подорожують морем майже 15 млн. осіб. На підставі вищенаведеного особливої важливості набуває вивчення стану і перспектив розвитку круїзного туризму в Україні.

Аналіз досліджень. Поняття «круїзний туризм» у вітчизняній науковій літературі практично не зустрічається. Ані в «Словникові-довідникові туристських термінів» В. Федорченка й І. Мініч [17], ані в навчальному посібнику М. Кляпа і Ф. Шандора «Сучасні різновиди туризму» [7] про круїзний туризм згадки не має. Натомість, у навчальній літературі Росії круїзний туризм аналізується, зокрема в навчальному посібнику О. Бабкіна «Специальные виды туризма» [1].

Разом із тим, цей термін інтенсивно вживається в публікаціях у вітчизняних ЗМІ. Словосполучення «круїзний туризм» вживає Голова Ради з питань туризму і курортів України Є. Самарцев у статті «Куди пришвартується білий лайнер?», надрукованій у газеті «Урядовий кур'єр» і присвяченій проблемам, що стоять на шляху розвитку цього виду туризму в сучасній країні [13]. Про проблеми відродження круїзного туризму пише директор Одеського морського порту М. Павлюк [11]. Підтримують цю тему й Г. Берьозкіна [2], Н. Перстньова [12] та деякі інші дослідники.

Певною мірою лакуни у вивченні круїзного туризму в Україні заповнюють статті О. Ляховської «Круїзний туризм в Україні» [9], «Стан та перспективи розвитку круїзного туризму в Україні початку ХХІ століття» [10] та ін.

Аналіз зазначеної літератури засвідчив, що в ній головна увага приділяється морським круїзам, тоді як річковий круїзний туризм або зовсім не згадується, або про нього подаються скупі відомості.

Натомість, річкові водні подорожі стають дедалі все більш популярними серед туристів, що зумовлено бажанням мандрівників відпочити на воді, побачити нові міста, відвідати музеї, монастирі, церкви та інші пам'ятки. Слід також зазначити, що відпочинок на воді, на думку фахівців, найбільш корисний для здоров'я – повільне переміщення водними просторами знімає стрес, а свіже повітря сприяє оздоровленню організму.

Мета статті – вивчити стан розвитку річкового круїзного туризму в Україні, простежити шляхи, якими розвивався цей вид туризму в ХХ ст., окреслити перспективи розвитку річкового круїзного туризму в нашій країні.

Виклад основного матеріалу. Слово «круїз» було запозичене з англійської мови (to cruise – «здійснювати подорож») [14, 232]. Спочатку це слово мало значення тільки навколосвітньої морської подорожі. Зараз – це звичайна туристична поїздка морем, річкою або будь-яким іншим водоймищем, що має певний маршрут.

Автори «Словника-довідника туристських термінів» визначають поняття «круїз» «як туристську поїздку з використанням транспортних засобів (як правило, водних) не тільки для перевезення, але й як засобів розміщення, харчування та обслуговування. У туристській практиці реалізується програма круїзів на морських і річкових маршрутах» [17, 83]. Російський науковець О. Бабкін зазначає, що «під круїзом слід розуміти подорож на водних видах транспорту, що включає берегові екскурсії, огляд визначних пам'яток портових міст, а також різноманітні розваги на борту морських та річкових лайнерів» [1, 80].

На думку цього вченого, «круїзний туризм належить до спеціальних видів туризму, оскільки є досить трудомістким, капіталомістким видом туризму, що поєднує в собі кілька видів туризму – рекреаційний, спортивний, лікувально-оздоровчий, пізнавальний» [1, 80].

На погляд А. Захаріної, у поняття «круїзний туризм» вкладено набагато більше особливостей, які потребують подальшого дослідження. Розуміння сутності круїзного туризму надасть можливість глибше дослідити особливості та специфічні риси розвитку цього виду туризму. Дослідниця круїзний туризм розглядає, як вид туризму, що характеризується економічними відносинами суб'єктів діяльності: надавача турпослуги, який представлений туристичним підприємством, що володіє рядом необхідних засобів для створення та реалізації турпослуги – круїзу, та супутніх установ, які обслуговують туристичну сферу; споживачем турпослуги та державним апаратом, який регулює діяльність надавача та споживача нормативно-правою базою, міжнародними актами та під впливом міжнародних організацій [4, 39].

Круїзний туризм поділяється на морський та річковий. Морський круїз – це подорож зазвичай за замкнутим колом з радіальними поїздками з портів у внутрішні райони країн, а річковий – це круїзи по внутрішніх водних артеріях (річках, озерах, каналах). При розробці турпродукту туроператор має враховувати природні ресурси місцевості, тому що від водних ресурсів буде залежати різновид круїзу. Безперечно, засіб перевезення туристів має бути обладнаний та спроектований згідно з уподобаннями споживача, щоб залишатися конкурентоспроможним за умов ринкової економіки [4, 40].

Річкові круїзи мають свої переваги: вони менше залежать від погоди, більш інформативні, під час них можливі «зелені» зупинки.

Річкові подорожі І. Смирнов класифікує таким чином: 1) перевезення пасажирів та туристів на регулярних рейсах; 2) перевезення пасажирів та туристів на чартерних рейсах; 3) перевезення пасажирів і туристів швидкісними та експресовими лініями; 4) поромні переправи; 5) прогулянкові й екскурсійні рейси; 6) перевезення водними видами транспорту самодіяльних туристів; 7) короткотермінові та тривалі круїзи; 8) спеціальні круїзи (конгрес-круїзи, бізнес-круїзи, навчальні круїзи, гастрономічні тури тощо); 9) використання плавальних засобів як «плавучих готелів» [15, 315].

Розрізняють річкові подорожі короткотермінові (1–3 дні) та тривалі (25–30 днів).

Подорожі по ріках і озерах розвинені в державах, багатих судноплавними ріками. Найбільшого розвитку річкові круїзи отримали в Європі, де є протяжна судноплавна мережа водних шляхів. Найпопулярніші маршрути річкових круїзів проходять по Луарі, Роні, Сені, Ельбі, Дунаю (через сім країн), Рейну (і його притоках). Перше місце в річкових круїзах утримує Німеччина, далі йдуть Великобританія, Нідерланди, Швейцарія, Австрія, Франція. З несвропейських річок популярними географічними напрямками є круїзи по Нілу (Єгипет), Янцзи (Китай), річці Святого Лаврентія, Міссісіпі (США), Амазонці (Бразилія). Популярні також маршрути по річках Росії – Волзі, Неві, Дону, Снісею, Обі, Іртишу, Лені, Амуру, по Ладозькому та Онезькому озерах [5, 233].

В цілому Україна володіє значними можливостями для річкових подорожей. Будівництво в середині минулого століття комфортабельних річкових суден, спеціально призначених для роботи на туристських маршрутах, спричинило інтенсивний розвиток річкових круїзів.

Витоками круїзного туризму в Україні С. Грибанова вважає річкові екскурсії для учнів на пароплавах по Дніпру. Так, наприкінці XIX – поч. XX ст. відбулися річкові екскурсійно-прогулянки, під час яких екскурсанти зупинялися в мальовничих або цікавих в історичному плані місцях [3, 150].

Найбільш рання екскурсія на пароплавах вже радянської доби в Україні була організована 9 червня 1919 р. культурно-просвітницькою комісією київської ради професійних спілок для своїх членів. Ця екскурсія розраховувалась на 1700 осіб. Для проведення пізнавальних лекцій в якості гідів були запрошені спеціалісти з питань ботаніки і геології [16, 90]. Згодом річкові екскурсії в Україні розроблялися часто за її межами: 1927 р. – Об'єднане екскурсійне бюро РРФСР у Москві розробило і запропонувало екскурсію по Дніпру. 10-денний маршрут розпочинався у Києві, звідки пароплав відправлявся до Дніпропетровська, з відвідуванням заповідника Т. Шевченка, а також м. Кривий Ріг. 3–4 дні екскурсанти відпочивали на березі Дніпра в екскурсійній базі, обслуговування на якій за добу із повним пансіоном коштувало 2 карбованці 50 копійок. Учасники маршруту також могли продовжити відпочинок на приморських екскурсбазах Алушти або Гурзуфа [16, 76–77].

Із 1928 р. такі маршрути розроблялися вже УМПЕТ (Українське мішане пайове екскурсійне товариство). Зокрема, УМПЕТ пропонувалися наступне: маршрут пароплавом «Дніпрельстан – Дніпро – Чорне море – Одеса», розрахований на 13 діб; маршрут «Донбас – Дніпрельстан – Криворіжжя», розрахований на 12 діб із проїздом пароплавом і залізницею; маршрут «Пороги – Криворіжжя» розрахований на 10 діб із проїздом залізницею, автомобілем і пароплавом. Це були комбіновані тури, і водний транспорт тут залучався на одному-двох з етапів маршруту. Утім, розроблялися і морські та повністю або переважно річкові маршрути. Так, особливим попитом користувався маршрут на пароплаві по Дніпру [16, 79].

А морські маршрути надавали екскурсантам можливості «пізнати життя і промисловий розвиток головних портів узбережжя Чорного та Азовського морів, таких як Одеса, Миколаїв, Херсон, Севастополь, Ялта, Феодосія, Керч, Бердянськ, Маріуполь, Таганрог. Або, подорожуючи по Дніпру за маршрутом Київ – Черкаси – Кременчук – Кам'янське – Дніпропетровськ – пороги – Дніпробуд – Запоріжжя – Нікополь – Херсон – Одеса, вони пересаджувалися на човни, а також здійснювали пі-

шохідний перехід. Екскурсія по історичних місцях Полісся за маршрутом Київ – Коростень – Овруч включала проїзд залізницею і пароплавом по річках Прип'ять та Дніпро» [16, 80].

Щодо вартості таких екскурсій, то екскурсійне бюро Радторгфлоту пропонувало студентам і профшколам, викладачам та учням, екскурсантам із посвідченням різних культурно-просвітницьких установ всілякі знижки та пільги [16, 88].

У післявоєнні роки отримували розвиток річкові та морські екскурсії місцевого значення в тих областях України, які мали відповідну річкову або морську акваторію. Так, Миколаївське бюро подорожей та екскурсій впроваджувало річковий круїз «Миколаїв – Київ – Миколаїв», який з 1968 р. здійснювався на дизель-електроході «Карл Маркс». Річкові круїзи були своєрідним ноу-хау радянського туризму. Про ефективність такого різновиду туризму, який до того ж суміщав у собі транспортні послуги з послугами розміщення, харчування і рекреації, свідчать річні звіти про теплоходні маршрути за навігацію. Подібні звіти представлялися в УРРТ – Українську республіканську раду з туризму – (а з 1969 р. УРРТЕ) щорічно до 1 грудня по кожному турпароходу і відповідному маршруту.

Річкові круїзи по лінії бюро подорожей «Супутник» України було запроваджено 1973 р. Їх програмами передбачалися оглядові екскурсії по містах, що знаходилися по маршруту, відвідування музеїв та картинних галерей. На борту теплоходів молодь розважалася на дискотеках. А влітку додавався ще й відпочинок на пляжах [6, 9].

Великою популярністю користувалися Чорноморський і Дніпровський круїзи. Так, у 1978 р. відбулося 10 круїзів молоді по Дніпру, в яких побувало 1574 осіб. Дніпровський круїз пролягав за маршрутом: Херсон-Київ-Херсон (або Миколаїв) із зупинками в Очакові, Новій Каховці, Дніпропетровську, Кременчуці, Києві, Каневі, Черкасах, Запоріжжі. Круїз тривав 13 днів. Крім того, комітети комсомолу через «Супутник» направляли українських туристів (зазвичай це були молоді переможці соціалістичного змагання) в круїзи по Волзі, Дону, Єнісею, Обі, Іртишу, Лені, Амуру, по морям Далекого Сходу, озеру Байкал [6, 9].

Починаючи з 1982 р., був введений круїз Дніпром «Ріка-море» з Києва до Херсону, далі Чорним морем до Одеси, звідти Дунаєм до Русе (НРБ) і Джурджу (Румунія). Як підкреслює О. Ляховська, на той час це був єдиний круїз подібного типу у світовій практиці [9, 30].

Із розпадом СРСР вітчизняний круїзний туризм в Україні на певний час занепадає. Натомість стають доступними круїзи, що пропонуються зарубіжними компаніями. Лише останнім часом спостерігається відродження вітчизняного круїзного турпродукту як морського і річкового, так і змішаного типу.

На сьогодні потужності українського річкового круїзного флоту формують 8 суден загальною одночасною місткістю 1618 пасажиро-місць. Внутрішній річковий круїзний туристичний продукт формують круїзна судноплавна компанія «Червона рута» (р. Дніпро) та департамент «УДП-пасфлот» (р. Дунай) судноплавної компанії «Українське дунайське пароплавство» (УДП).

Провідною компанією з надання туристичних послуг на Дніпрі є Пароплавна компанія «Гідропарк». Це одна з найстаріших судноплавних компаній в м. Києві. У власності компанії є теплоходи, катери, яхти, що значно знижує вартість послуг. Серед основних послуг компанії слід виділити організацію річкових екскурсій, подорожей, круїзів, прогулянок, конференцій, семінарів тощо. Крім того, цілорічно пропонуються послуги стаціонарного відпочинку на пароплаві «Грін», який постійно пришвартований до берега у Гідропарку.

Найбільш привабливим для рекреантів і туристів на воді є маршрут «Панорамний». Теплоходи відправляються кожні 20–40 хв. по мірі заповнення. Під час подорожі можна побачити пам'ятник князю-хрестителю Київської Русі Володимирі, арку «Дружби народів», пам'ятник «Магдебурзького права», Пішохідний міст, міст Метро, Києво-Печерську лавру, монумент «Батьківщина-Мати», міст Патона, Видубицький монастир, а також славнозвісні київські пагорби.

Маршрут «Осокорки» частково співпадає з маршрутом «Панорамний», але має більшу протяжність слідування – до Південного мосту і масиву Осокорки.

Понад 10 років працює в сфері організації рекреації і туризму «Річкове пасажирське екскурсійне агентство». Екскурсійне агентство пропонує різноманітні розважальні та пізнавальні маршрути на комфортабельних теплоходах. Зокрема, маршрут «Київське море» – найдовший теплохідний маршрут, що завершується біля Київської ГЕС. Цей маршрут поєднує в собі не тільки природну привабливість, а містить й технічну зацікавленість – проходження через шлюзи.

Екскурсії за маршрутом «Оболонь» дають можливість побачити унікальні об'єкти туристського показу: Андріївську церкву, церкву на воді Св. Миколи, Поділ, Рибальський півострів, Московський міст, одну зі споруд так званого «Сталінського метро» (кесон північного тунелю), та масив Оболонь з привабливою набережною.

Слід згадати і Київську судноплавну компанію «Дніпро», яка вже багато років спеціалізується в сфері прокату річкових суден та професійно надає послуги оренди теплоходів, катерів і яхт в Києві.

На Дністрі великою популярністю користується круїз по Дністру на кораблі «Юрій» – судні, розробленому спеціально для мілководдя. Маршрут пролягає через такі населенні пункти, як Коропець, Раковець, Незвисько, Возилів, Чернелиця, Хмільова, Тернопільська та ін. Подорож Дністром у комфортних умовах на кораблі дозволяє милуватись краєвидами Дністровського каньйону та інших принад – водоспадом «Дівочі сльози», печерою монаха, Раковецьким замком, руїнами Чернелицького замку тощо [8].

Круїз можна обрати як на один день, так і більше. Максимальна кількість осіб на борту, не враховуючи капітана, матроса і кока, – 10 чоловік. На кораблі «Юрій» є всі умови для комфортного відпочинку: дві чотиримісні каюти; одна двомісна каюта; кухня і санвузол; ресторан на кораблі; захищена тераса; шезлонг, гамак; телебачення і Wi-Fi.

Незважаючи на досить успішну діяльність «Червоної руги», річковий транспорт не тільки не набув у країні значного розвитку, а й занепадає. Він посідає одне з останніх місць в Україні за пасажирооборотом. Загальна довжина судноплавних річкових шляхів за останні роки скоротилася і становить лише 2175 км. Судноплавними в Україні є Дніпро, Дунай, Прип'ять, окремі ділянки Десни, Дністра і Південного Бугу, незначна частина Сіверського Дінця, Горині, Самари, Інгульця та деяких інших річок. Найбільшими річковими портами країни є Київ, Кременчук, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Нікополь, Херсон, Ізмаїл, Рені. Міжнародні перевезення пасажирів за допомогою річкового транспорту здійснюються лише в Одеській області (трохи більше 20 тис. осіб на рік) та в м. Києві.

Висновки. Отже, володіючи достатнім потенціалом, вітчизняний круїзний туризм має всі можливості для його розвитку. Для цього необхідно відновлювати та розвивати пасажирський річковий флот; підвищувати комфортність відпочинку і культуру сервісу; вдосконалювати сучасну службу збору, обробки та аналізу інформації стосовно повного комплексу забезпечення річкового судноплавства, яка відповідає європейським стандартам та Директивам Європейської економічної комісії ООН; системно підходити до управління взаємодією пасажирського порту та флоту в умовах нестійкого економічного оточення; розвивати яхтинг як різновид круїзу; особливу увагу приділити питанням безпеки туристів. Інноваційна діяльність на ринку круїзного туризму сьогодні спрямована на пошук оптимального механізму з формування туристичного досвіду. Бізнес-процеси суб'єктів ринку круїзного туризму направлені на пошук нецінових чинників конкурентоспроможності круїзного туристичного продукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабкин А. В. Специальные виды туризма : учеб. пособ. / А. В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Советский спорт, 2008. – 117 с.
2. Березкина А. Для продвижения черноморского круизного бренда / А. Березкина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portsukraine.com>.
3. Грибанова С. В. З історії організації екскурсій Київським навчальним округом (кінець XIX – поч. XX ст.) / С. В. Грибанова // Внутрішній туризм в Україні : окремі аспекти : зб. наук. ст. – К. : Ін-т туризму федерації профспілок України, 2002. – С. 140–160.
4. Захаріна А. Г. Визначення сутності та особливостей круїзного туризму / А. Г. Захаріна // Держава та регіони. Серія «Економіка і підприємство». – 2013. – № 3. – С. 39–43.
5. Зацепіна Н. О. Історія виникнення та сучасний стан круїзного туризму в світі / Н. О. Зацепіна // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2012. – Вип. XXXIV. – С. 232–234.
6. Зінченко В. А. Молодіжний туризм в Українській РСР у 70–80-х рр. XX ст. (на основі діяльності «Супутника») : автореф. дис... канд. іст. наук / В. А. Зінченко. – Донецьк : ДоНУ, 2003. – 21 с.
7. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.

8. Круїз по Дністру на кораблі «Юрій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua.igotoworld.com/ru/tour/816_kruyiz-po-dnistru.htm.
9. Ляховська О. С. Круїзний туризм в Україні / О. С. Ляховська // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2011. – Вип. 17. – Т. 2. – С. 25–30.
10. Ляховська О. С. Стан та перспективи розвитку круїзного туризму в Україні початку XXI століття / О. С. Ляховська // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2013. – Вип. 19. – Т. 2. – С. 29–33.
11. Павлюк Н. П. Развитие пассажирских перевозок в Одесском порту в исторической перспективе / Н. П. Павлюк // Гостиничный и ресторанный бизнес. – 2009. – № 1. – С. 21–24.
12. Перстньова Н. Чорне море, білий теплохід... Чи під силу Україні круїзний туризм? / Н. Перстньова // Дзеркало тижня. – 2008. – 24 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua>.
13. Самарцев Є. Україна може стати серйозним гравцем на світовому ринку морських круїзів / Є. Самарцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukurier.gov.ua>.
14. Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / О. М. Сліпушко. – К. : Криниця, 2000. – 511 с.
15. Смирнов І. Г. Логістика туризму : навч. посіб. / І. Г. Смирнов. – К. : Знання, 2009. – 444 с.
16. Федорченко В. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навч. посіб. / В. Федорченко, О. Костюкова, Т. Дьорова, М. Олексійко. – К. : Кондор, 2004. – 166 с.
17. Федорченко В. Словник-довідник туристських термінів / В. Федорченко, І. Мініч. – К. : Дніпро, 2000. – 156 с.

REFERENCES

1. Babkin A. V. Special'nije vidi turizma : ucheb. posob. / A. V. Babkin. – Rostov-na-Donu : Sovetskij sport, 2008. – 117 s.
2. Berjozkina A. Dі'a prodvizhenija chernomorskogo kruiznogo brenda / A. Berjozkina // [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://portsukraine.com>.
3. Gribanova S. V. Z istorii organizacii ekskursij Kiivs'kim navchal'nim okrugom (kinec' XIX – poch. XX st.) / S. V. Gribanova // Vnutrishnij turizm v Ukraini : okremi aspekti : zb. nauk. st. – K. : In-t turizmu federaciji profspilok Ukraini, 2002. – S. 140–160.
4. Zakharina A. G. Vznachennja sutnosti ta osoblivostej kruiznogo turizmu / A. G. Zakharina // Derzhava ta region. Serija «Ekonomika i pidprijemstvo». – 2013. – № 3. – S. 39–43.
5. Zatssepina N. O. Istorija viniknennja ta suchasnij stan kruiznogo turizmu v sviti / N. O. Zatssepina // Naukovi praci istorichnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universitetu. – 2012. – Vip. XXXIV. – S. 232–234.
6. Zinchenko V. A. Molodizhnij turizm v Ukrain'skij RSR u 70–80-kh rr. XX st. (na osnovi dijāl'nosti «Suputnika») : avtoref. dys... kand. ist. nauk / V. A. Zinchenko. – Donets'k : DoNU, 2003. – 21 s.
7. Kljap M. P. Suchasni riznovidni turizmu : navch. posib. / M. P. Kljap, F. F. Shandor. – K. : Znannja, 2011. – 334 s.
8. Kruijz po Dnipro na korabli «Yurij» [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://ua.igotoworld.com/ru/tour/816_kruyiz-po-dnistru.htm.
9. Ljakhovs'ka O. S. Kruiznij turizm v Ukraini / O. S. Ljakhovs'ka // Naukovi zapiski Rivnens'kogo derzhavnogo humanitarnogo universitetu. – 2011. – Vip. 17. – T. 2. – S. 25–30.
10. Ljakhovs'ka O. S. Stan ta perspektivi rozvitku kruiznogo turizmu v Ukraini pochatku XXI stolittja / O. S. Ljakhovs'ka // Naukovi zapiski Rivnens'kogo derzhavnogo humanitarnogo universitetu. – 2013. – Vip. 19. – T. 2. – S. 29–33.
11. Pavljuk N. P. Razvitije passazhirskih perevozok v Odesskom portu v istoricheskoj perspektive / N. P. Pavljuk // Gostinichnij i restorannij biznes. – 2009. – № 1. – S. 21–24.
12. Perstnjova N. Chorne more, bilj teplokhid... Chi pid silu Ukraini kruiznij turizm? / N. Perstnjova // Dzerkalo tizhnja. – 2008. – 24 zhovtnja [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://news.finance.ua>.
13. Samartsev Ye. Ukraina mozhe stati serjoznim gravcem na svitovomu rinku mors'kih kruiziv / Ye. Samartsev [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.ukurier.gov.ua>.
14. Slipushko O. M. Tlumachnij slovník chuzhomovnih sliv v ukrain'skij movi. Pravopis. Gramatika / O. M. Slipushko. – K. : Rrinit's'a, 2000. – 511 s.
15. Smirnov I. G. Logistika turizmu : navch. posib. / I. G. Smirnov. – K. : Znannja, 2009. – 444 s.
16. Fedorchenko V. Istorija ekskursijnoj dijāl'nosti v Ukraini : navch. posib. / V. Fedorchenko, O. Kostjukova, T. Dzorova, M. Oleksijko. – K. : Kondor, 2004. – 166 s.
17. Fedorchenko V. Slovník-dovidnik turists'kih terminiv / V. Fedorchenko, I. Minich. – K. : Dnipro, 2000. – 156 s.

Статтю подано до редакції 06.11.2016 р.